

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Ksiądz Jan Alojzy Ficek - XIX-wieczny edytor "Żywotów świętych"
Piotra Skargi

Author: Dariusz Rott

Citation style: Rott Dariusz. (1997). Ksiądz Jan Alojzy Ficek - XIX-wieczny edytor "Żywotów świętych" Piotra Skargi. W: J. Malicki, P. Wilczek (red.), "Jesuitica : kolokwium naukowe z okazji 400. rocznicy urodzin Macieja Kazimierza Sarbiewskiego" (S. 82-87). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

DARIUSZ ROTT

Ksiądz Jan Alojzy Ficek — XIX-wieczny edytor „Żywotów świętych” Piotra Skargi

W XIX wieku *Żywoty świętych* Piotra Skargi stały się podstawową lekturą ludności polskiej na Śląsku. Było to głównie zasługą księdza Jana Alojzego Ficka, gdyż dzięki jego staraniom dzieło Skargi wydrukowano w Wiedniu w 1842 roku w niemałym nakładzie pięciu tysięcy egzemplarzy.

Ksiądz Ficek wielokrotnie w swej praktyce duszpasterskiej wracał zwłaszcza do dzieł Skargi, a także innych twórców literatury. Wydanie *Żywotów...* było elementem systematycznej akcji prowadzonej przez proboszcza piekarskiego, która objęła m.in. kultywowanie języka polskiego, polskiej literatury, działalność edytorską, zakładanie bibliotek i stowarzyszeń.

Nie miejsce tutaj, aby przedstawiać pełną biografię księdza. Warto jednak przywołać najważniejsze wydarzenia, które miały wpływ na kształtowanie się jego formacji intelektualnej i fascynacji książką¹.

* *
*

Jan Ficek urodził się 9 maja 1790 roku w ubogiej rodzinie drobnych rolników Józefa i Marii z Pampuchów w Dobrzeniu Wielkim na Opol-

¹ Podstawowe fakty biograficzne podają zwłaszcza za następującymi publikacjami: J. Wycisło: *Ks. Jan A. Ficek. Zarys działalności religijno-społecznej*. Katowice 1992; Idem: *Sanktuarium Matki Bożej w Piekarach Śląskich. T. 1: Kształtowanie się głównego ośrodka życia religijno-społecznego na Górnym Śląsku w XIX wieku*. Katowice 1991, oraz rozprawami zawartymi w tomie zbiorowym, zatytułowanym *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie w XIX wieku. Działalność religijno-społeczna ks. Jana A. Ficka i rola Piekar jako centrum katolicyzmu społecznego na Górnym Śląsku w XIX wieku*. Red. J. Wycisło. Katowice 1992.

szczyźnie. Uczęszczał do szkoły elementarnej w Dobrzeniu, a w 1807 roku rozpoczął kształcenie w seminarium nauczycielskim w Głogówku, którego dyrektor Maciej Brinse nie szczędził mu pochwał i wyróżnień. W 1809 roku Ficek ukończył seminarium, otrzymując dekret nauczycielski z wyróżnieniem i nominację do Krapkowic. Nie dotarł tam jednak, podejmując, w bliżej nam nie znanych okolicznościach, decyzję pozostania kapłanem.

Uczył się następnie w gimnazjum w Opolu. Tutaj dodatkowo pogłębiał wiedzę pedagogiczną u sióstr urszulanek w klasztorze. W 1814 roku rozpoczął studia teologiczne we Wrocławiu. Z obawy przed poborem do wojska pruskiego udał się do Krakowa, gdzie podjął studia w seminarium ojców misjonarzy. W Krakowie 19 lipca 1817 roku otrzymał święcenia kapłańskie z rąk wielce zasłużonego w walce o polskość biskupa Jana Pawła Woronicza, słusznie nazwanego przez Kazimierza Brodzińskiego „najstarszym poetą w kościele pamięci narodowej”.

Pobyt w Krakowie był szczególnie ważny dla późniejszego proboszcza piekarskiego. Ficek nawiązał wówczas kontakty z krakowskimi księżmi i księgarzami, które miały zaowocować później (jak pisał Mirosław Fazan, „jako wydawca i popularyzator polskiej książki [...] pozostawał w kontaktach z krakowskimi księgarzami, przykładowo z Walerym Wielogłowskim, właścicielem Księgarni i Wydawnictwa Dzieł Katolickich”)². Tutaj też doskonalił znajomość polszczyzny literackiej, a także zapoznawał się z kulturą i literaturą polską. Odnowił również najprawdopodobniej znajomość z wybitnym znawcą dziejów książki i badaczem Śląska Jerzym Samuelem Bandtkie, ówczesnym dyrektorem Biblioteki Jagiellońskiej, który zaszczerpił w nim miłość do polskich książek (zagadnienie to wymaga jednak dalszych badań). Tu również zrodziła się myśl o stworzeniu księgozbioru i swoistego programu edytorskiego, która będzie towarzyszyła księdzu Fickowi do końca życia.

W sześć tygodni po uzyskaniu święceń kapłańskich ks. Ficek pojechał do Czeladzi, gdzie rozpoczął pracę jako młody wikary. Uczestniczył tutaj m.in. w akcji pomocy pogorzelcom, propagował śpiew i mowę ojczystą, opiekował się młodzieżą opuszczoną i ubogą. Zasłynął jako człowiek wrażliwy na ludzką niedolę.

W 1820 roku, na własną prośbę, został przeniesiony na Śląsk. Ksiądz dziekan Schneider, polecając go biskupowi ordynariuszowi, pisał m.in.: „Dołączone świadectwa uzasadniają nadzieję, że przyniesie on swojej ojczyźnie wiele pożytku i będzie godnym członkiem diecezji.”³

² M. Fazan: *Zwizyki Jana Alojzego Nepomucena Ficka z Krakowem*. W: *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie...*, s. 73.

³ J. Wycisło: *Ks. Jan A. Ficek...*, s. 11.

16 listopada 1820 roku został ks. Ficek proboszczem w Ziemęcicach koło Gliwic, od 1826 — administratorem, a następnie, aż do śmierci, proboszczem w Piekarach Śląskich. Na uwagę zasługuje wspomaganie przez niego wyróżniających się młodych ludzi, głównie z grona ministrantów, którym pomagał, kierując m.in. na studia do Rzymu.

Wkrótce podjął zamiar wzniesienia w Piekarach murowanej świątyni i, mimo licznych przeszkód, udało mu się to zrealizować. Uroczystość konsekracji nowego kościoła odbyła się 22 sierpnia 1849 roku, okazując się wielką manifestacją patriotyczną. Odtąd kościół i parafia stały się silnym bastionem polskości, miejscami licznych pielgrzymek, a także schronieniem dla demokratów, spiskowców i powstańców, zwłaszcza po 1831 i 1846 roku.

Ksiądz Ficek prowadził również działalność samarytańską oraz był gorliwym propagatorem akcji trzeźwości, rozpoczynając masowy ruch abstynencki. W celu jego rozpowszechnienia założył w Piekarach Bractwo Trzeźwości, które za pontyfikatu papieża Piusa IX podniesiono do godności Arcybractwa.

Na szczególną uwagę zasługiwały misje jezuickie, uzgodnione z biskupem Melchiorzem Diepenbrockiem, które w zamiarze ks. Ficka miały ożywić ducha religijnego wśród Górnoszlązaków. Jak słusznie stwierdził ks. Jerzy Myszor, zdziałały znacznie więcej — przyczyniły się do odrodzenia społeczno-narodowego na Górnym Śląsku⁴.

Misje ludowe, jakie zapoczątkował ks. Ficek, objęły cały Górny Śląsk w latach 1851—1872 (ostatnie misje na tym terenie, prowadzone przez księży misjonarzy ze Stradomia, miały miejsce prawdopodobnie pod koniec XVIII wieku). Ksiądz Kazimierz Dola tak pisał o systematycznej pracy nad życiem religijnym w górnoszląskich parafiach:

[...] nabrała ona rozmachu, gdy do tej miejscowości [Piekar — D. R.] przybyła grupa jezuitów wypędzonych z Galicji, z wybitnym kaznodzieją o. Karolem Antoniewiczem. Dołączyło do niego kilku jezuitów z Czech, władających językiem niemieckim. Pierwsze misje zakonnicy prowadzili w Piekarach. Owoce przeszły wszelkie oczekiwania. Przez cały tydzień dniami i nocami spowiadało około dwudziestu księży. Ostatniej nauki wysłuchało piętnaście tysięcy wiernych.⁵

Na podkreślenie zasługuje rola jezuitów galicyjskich, którzy na mocy tzw. ustaw józefińskich zmuszeni zostali do opuszczenia Austrii. Szczególnie

⁴ Zob. szerzej J. Myszor: *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w latach 1821—1914*. Katowice 1991, oraz I d e m: *Rola i znaczenie misjonarzy, jezuitów i zmartwychwstańców w życiu i działalności ks. Jana Alojzego Ficka*. W: *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie...*

⁵ K. Dola: *Wpływ Kościoła na kulturę życia codziennego mieszkańców Górnoszląskiego Okręgu Przemysłowego w drugiej połowie XIX wieku*. W: *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie...*, s. 43.

wyróżnił się ks. Karol Antoniewicz, bez wątpienia ówczesnie najwybitniejszy polski misjonarz ludowy. Jezuitom galicyjskim ks. Ficek udzielił schronienia pod koniec lat czterdziestych XIX wieku. Ks. Jerzy Myszor⁶ w książce *Duszpasterstwo parafialne na Górnym Śląsku w latach 1821—1914* skrupulatnie wylicza, że byli wśród nich ojcowie: Jędrzej Peterek, Augustyn Lipiński, Iwo Czeżowski, Kamil Praszalowicz, Ignacy Skrocki, a później również Michał Harder, Józef Wojtechowski, Fryderyk Kolinek oraz wzmiankowany już Antoniewicz.

* *
*

Proboszcz piekarski zgromadził bogaty, stale uzupełniany księgozbiór, który liczył ponad trzy tysiące woluminów. Wśród nich były m.in. wydania utworów Jana Kochanowskiego, Piotra Skargi (często wykorzystywane w duszpasterskiej praktyce oprócz *Żywotów Świętych* i *Kazań* — wydanie lipskie z 1843 roku), *Pismo święte* w przekładzie Jakuba Wujka, *Pamiętniki* Jędrzeja Kitowicza, dzieła pisarzy oświeceniowych, wreszcie Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego. Do dzisiaj zachował się jedynie spis pozycji książkowych.

Wszystkie druki Ficek sprowadzał, często nielegalnie, z Krakowa, Kalisza, Częstochowy, Poznania, Warszawy, Nysy, a także z Ratyzbony i Drezna, kupując je za własne oszczędności.

Od czasu studiów planował również założenie własnego wydawnictwa. W 1847 roku dzięki jego staraniom otwarto w Piekarach drukarnię i intro-ligatorię. Drukarnią kierował Teodor Heneczek. Tłoczono tutaj zwłaszcza druki ulotne (często ich autorem był sam proboszcz piekarski), przeznaczone głównie dla licznych pielgrzymów, śpiewniki i książeczki do nabożeństwa. Wydawano też czasopisma — pierwsze numery „Dziennika Górnos Śląskiego” i „Tygodnik Katolicki”.

W 1842 roku staraniem księdza Jana Ficka wydrukowano w Wiedniu *Żywoty świętych* Piotra Skargi w nakładzie pięciu tysięcy egzemplarzy. Wydawca zadbał szczególnie o niezamożnych czytelników, ogłaszając wygodną formę prenumeraty pocztowej, spłacanej ratałnie. Zbieraniem zamówień na książki zajmowali się duchowni, nauczyciele i urzędnicy pocztowi. Należy dodać w tym miejscu, że posiadanie tego właśnie dzieła Skargi, oprócz *Biblii* w przekładzie ks. Jakuba Wujka, ludność ówczesnego Śląska bardzo sobie ceniła.

Wydanie *Żywotów świętych* odnotował krakowski „Tygodnik Kościelny”. Podkreślono zwłaszcza, że ks. Ficek „w czasie największego prześladowania naszej narodowości” wydał dzieło Skargi. O popularności tej edycji może

⁶ J. Myszor: *Duszpasterstwo parafialne...*

świadczyć choćby fakt, że ponad połowa nakładu została natychmiast rozsprzedana, a o recepcji — anonimowy dopisek, dotychczas nie zauważony przez historyków literatury, datowany w Mokrem, 1 lutego 1843 roku, który znajduje się na egzemplarzu *Żywotów świętych*, przechowywanym obecnie w Bibliotece Śląskiej:

Bóg oświecił księdza Ficka Piekarskiego, który [...] *Żywoty świętych* do drukowania podał, a nom Katolikom do używania i nauki krześcijańskiej, ażeby nas mog do zbawienia przyprowadzić.

Do wznowienia tej edycji, ze względu na duże zainteresowanie mieszkańców Śląska, zachęcał Ficka m.in. życzliwy mu kardynał Melchior Diepenbrock (1798—1853). Proboszcz piekarski drugie wydanie opublikował również w Wiedniu, w latach 1859—1860.

Żywoty świętych stały się podstawową lekturą polskiej ludności na Śląsku, stanowiąc pierwszy etap świadomej działalności edytorskiej księdza Ficka, którą kontynuował wydaniem w 1850 roku utworu ks. Floriana Jaroszewicza pt. *Matka Świętych Polska, albo Żywoty Świętych, Błogosławionych, Wielbnych, Świętobliwych pobożnych Polaków i Polek* [...]. Druk ten, z którego, jak podaje Jan Miodek, uczono się dziejów Polski, podkreślał ścisłą więź Śląska z innymi dzielnicami.

Ficek myślał nawet o dalszej części utworu Jaroszewicza. Pisał bowiem:

Wzywa się zarazem szanowne Zgromadzenie duchowne i pobożnych duchownych i świeckich rodaków, aby przysłać raczyli do niemieckich Piekar przy Bytomiu w Górnym Śląsku, pod adresem ks. kanonika Ficka, spisy żywotów mężów i niewiast świętobliwych [...]. Już od kilku lat przyobiecano materyały, z których się następnie wyda dalszy ciąg *Matki ŚŚ. Polski* pod tytułem *Nowa Matka ŚŚ. Polska*.⁷

Inicjatywa ta, niestety, nie powiodła się — teksty nie nadeszły.

W 1840 roku uruchomił bibliotekę i czytelnię dostępną dla wszystkich. Część swoich książek ksiądz Ficek przeznaczył dla biblioteki parafialnej w Piekarach, część przekazał jezuitom, a pozostałe polecił odłożyć na potrzeby zbiorów przyszłego Muzeum Górnos Śląskiego. Wiemy również, że jeszcze za życia proboszcza piekarskiego wiele książek, niszczonych bezlitośnie przez żandarmów, padało ofiarą licznych rewizji. Wiemy też, że ks. Ficek spisywał pamiętniki. Być może znajdowały się tam informacje o edycjach *Żywotów świętych* Skargi i ich wykorzystaniu w praktyce kaznodziejskiej, a także kontaktach z galicyjskimi jezuitami. Pamiętniki nie zachowały się jednak. Być może spalił je sam Ficek lub uczynił to jego następca w Piekarach — ksiądz Bernard Purkop, w obawie przed rewizjami po powstaniu styczniowym.

⁷ Cyt. za „Przegląd Poznański” 1849, R. 11, s. 635.

Dodatkowo ksiądz Ficek, wzorem Cieszyń, powołał towarzystwo mające na celu doskonalenie się w języku polskim, redagował również „Tygodnik Katolicki”, organ powołanego przez niego Towarzystwa Mariańskiego. Do towarzystwa tego należeli m.in. księża Szafranek, Stabik i Purkop. Współpracownikami pisma byli m.in. franciszkanin reformata Szczepan Brzozowski oraz wspomniany już jezuita Karol Antoniewicz. Pismo, ukazujące się do lipca 1850 roku, zawierało artykuły religijne, moralizujące i historyczne. Kultywowało też umiłowanie dla języka polskiego i czytelnictwa. Odegrało znaczną rolę w procesie budzenia świadomości narodowej na Śląsku. Dzisiaj „Tygodnik Katolicki” czeka na swego badacza monografistę. Współcześnie nie podjęto również szerzej zagadnienia recepcji *Żywotów świętych* na Śląsku w XIX wieku.

Ksiądz Jan Ficek, który zasłynął jako kapłan życzliwy, wrażliwy na ludzką krzywdę i świętobliwy, doczekał się uznania wśród rzesz wiernych już za życia. Słusznie Norbert Bonczyk w swej *Górze Chelmskiej* nazwał go aniołem stróżem Śląska. Ficek stworzył w Piekarach bastion polskości, słowa ojczystego i czytelnictwa ludowego. Jego działalność służyła sprawie odrodzenia narodowego mieszkańców Śląska w XIX wieku.

